

רבי יצחק שמלקיש זצ"ל

בענין ביטול ת"ת למצוה שא"א לקיימה ע"י אחרים — עשה דוחה ל"ת*

כ"ה לבוב יום ו' עש"ק לסדר את הברכה.

שלום וברכה מרובה וחיים ושלום לכבוד ידיד ד' ויד"ג הרב הגאון הגדול החריף ובקי עטרת הרבנים נ"י ע"ה פרי קודש הלולים כקש"ת מ' אל"י דוד ראבינאוויטץ נ"י האבד"ק מיר יע"א.

בדבר אשר שאל כ"ג חו"ד אם ללכת לעיר פעטערסבורג במדינת רוסיא אשר נתמנה להיות לראש להם בהסכמות כל הכתות, או להשאר לראש ישיבה בעיר מיר שהיא מקום תורה אך בעסק פרנסה דחיקי לי' שעתא, וכפי הנראה אם לא ירצה כ"ג ללכת לעיר הבירה פ"ב לא ישוו הצדדים והראשים על רב אחר ויהרס מצב הדת המוסרי מעל העיר בקחתם לראש רב ההולך קידמה.

תשובה. שאלה גדולה שאל, כי הנה לפ"מ שסדרו חז"ל בפ"ר מאבות בשם ר"י בן קסמא שאמר אם אתה נותן לי כל כסף וזהב שבעולם איני דר אלא במקום תורה, עיר מיר מובחרת, אולם לפמ"ש במ"ק ט' כתיב פלס מעגל רגליך וכתיב אורח חיים פן תפלס, ומשני כאן במצוה שאפשר לעשותה ע"י אחרים כאן במצוה שאי אפשר לעשותה ע"י אחרים, א"כ י"ל דהישיבה במיר אפשר ע"י אחר משא"כ הכסא בעיר פעטערסבורג לא יעשה ע"י אחר, ויש בזה תועלת לכלל ישראל במדינת רוסיא אם ישב רב גדול כמוהו בעיר המלוכה, על כן אולי מצוה זאת גדולה בערכה — כמו שאמרו עוד שם בש"ס, יקרה היא מפנינים וכל חפצין לא ישוו בה, הא חפצי שמים ישוו, ומוקי לה במצוה שאי אפשר לעשותה ע"י אחרים — וכתבו תוס' בשם ירושלמי פ"ק דשבת דאפי' לרשב"י מפסיקין לעושה סוכה ולולב — וכונת התוס' להבין דברי [ה]ירושלמי למה באמת מפסיקין למצוה, משום דמצוה שאי אפשר לעשות ע"י אחר חפצי שמים ישוו בה, ושלא תיקשי אמאי לרשב"י אין מפסיקין לק"ש והרי זה חפצי שמים שאי אפשר ע"י אחר — ולכן מייתי ירושלמי שאמרו זה שינון וזה שינון ואין מפסיקין שינון מפני שינון — אבל לשאר מצוות מפסיקין.

והנה בר"ן נדרים ח' מבואר דבק"ש לא קיים מ"ע דושננתם עיי"ש, ונ"ל ראיתו מירושלמי הנ"ל דאמר זה שינונו וזה שינונו ואין מפסיקין שינונו מפני שינונו, ואע"ג דבק"ש קיים ושננתם דת"ת [וא"כ] אמאי אין מפסיקין הרי בק"ש קיים

* מכת"ק שנמצא בין כתבי האדר"ת. בספרו של האדר"ת "סדר אליהו" (הוצאת מוסד הרב קוק) עמ' 101 כתב שבשנת תרנ"ז בא אליו שליח מקהילת פ"ב אודות קבלת הרבנות שם, והשיבו שהדבר צריך התכוננות רבה ושאלה האם מותר לו לעשות כן ואין לו עם מי להתייעץ על זה. כפ"י לאחר זמן חזר ונייעור ענין זה והוסכם בדעת האדר"ת להתייעץ עם הבית יצחק.

מצוות ק"ש ומצוה דושננתם תלמוד תורה, וע"כ דלא פטור בק"ש מעשה דושננתם. אמנם י"ל נהי דפוטר בק"ש מעשה כיון דלע"ע עוסק בעשה העוסק במצוה פטור מק"ש. והנה בספרי בית יצחק ח"ח סי' י"ב אות א' הבאתי קושיא על הר"ן נדרים הג"ל מש"ס דמנחות צ"ט ע"ב דאר"י משום רשב"י אפי' לא קרא אלא ק"ש שחרית וערבית קיים לא ימוש, ודבר זה אסור לאמר בפני ע"ה, ומאי גפק"מ דקיים לא ימוש והרי עשה דושננתם לא קיים, וזה תימא רבתי. ובספרי שם כתבתי דעשה דושננתם לא נאמר לכל אדם רק למי שיועיל שיהי' ד"ת מחודדין בפ"י, וכעת מצאתי בשם נזר הקודש דדוקא אדם שיכול לחדש דבר מחויב ללמוד כל היום — והובא בספר נדרי זרוזין (דף ח' ע"א) ד"ה כיון דאי בעי. א"כ י"ל דעשה דושננתם קאי דוקא על איש כזה. אמנם לפמ"ש הירושלמי דזה שינון וזה שינון ונראה דס"ל [ד]קרא דושננתם קאי על ק"ש ועל ת"ת א"כ כשקרא ק"ש קיים ושננתם ג"כ, ע"כ ר' יוחנן בשם רשב"י במנחות קאי בשיטתי, והר"ן בנדרים לא קאי אליבא דר"י, ועדיין צע"ק ואקצר.

ועי' שבת קל"ג אי איכא אחר ליעבד אחר וב"י או"ח סי' י"א. ומבואר דמצוה שאפשר לעשות ע"י אחר [אינה] דוחה לל"ת והיינו דמה"ט כתיב פלס כמ"ש בגמ' הנ"ל, וכזה יש ג"כ לדבר ואקצר. והנה קשה לי על סברא זו מביאת כ"ג באלמנה דחד אמר פוטרת צרתה משום דעשה דוחה ל"ת והרי אפשר לעשות המצוה בצרתה והיכי דאפשר ע"י אחרים כתיב פלס, וכן אם יש לכ"ג אח כהן הדיוט אין עשה דוחה לל"ת, ולא משמע כן בגמ' מדרסתם. הן אמת י"ל הא דפליגי אם ביאת כ"ג באלמנה פוטרת צרתה דוקא בצרה פליגי, וס"ל דלא פטרה לא משום דאפשר בחליצה כמו שאמרו בגמ' רק כיון דאיכא צרה לא נדחה ל"ת, רק דכאלמנה מן האירוסין גס הצרה הוה אלמנה וליכא למימר הכי, אך ביש לו אח כהן הדיוט בכה"ג י"ל דאין עשה דוחה, והי' מקום לומר דוקא בכה"ג ס"ל דלא פטרה צרתה, ול"ק לדידי' מואם בעלו קנו דמיירי דליכא אחין משו"ה עשה דוחה¹, ומדלא משני הכי משמע דאף באפשר ע"י אחר עשה דוחה.

1. יש להטעים קושית הבית יצחק, דאם נחלק בין יש לו אחין דע"ז נאמר דאינה פוטרת צרתה לחד מ"ד לבין אין לו אחין דע"ז קתני דאם בעלו קנו אזי מבואר חילוק הלשון בין הבריתא דקתני אם בעלו קנו ופוטרות צרותיהן לבין המימרא דגמ' דקתני רק פטרה ולא פטרה צרתה, והסבר הדברים הוא עפמ"ש הר"מ בפ"ו מהל' יבום הי"א, ויבמה שהיא אלמנה מן הנשואין ובא עליה כהן גדול לא נפטרה צרתה, שאין עשה דוחה את לא תעשה ועשה, והואיל ולא קנה מן התורה קנין גמור לא נפטרה צרתה. ומשמע דמ"מ יש לו בה צד קנין. וכ"נ מרש"י יבמות כ' ע"א ד"ה תפסי דלמ"ד שגם חייבי לאוין אינם עוליף ליבום מ"מ כדעבד קרינן ביה לקחת. [ועי"ש בפירוש רבינו אברהם מן ההר, וברש"י להלן ע"ב ד"ה ואם וד"ה פוטרת, ובתוס' לעיל ח' ע"ב ד"ה כל]. ויל"פ שקנין זה הוא כקנין מאמר שלדעת הירושלמי יבמות פ"ב ה"א הוא מהתורה, כמ"ש יבמה יבא עליה זו הביאה, ולקחה לו לאשה זה המאמר, יכול יהא כשם שהביאה גומרת בה כך יהא מאמר גומר בה, ת"ל ויבמה, עירה את כל הפרשה כולה לייבום,

הביאה גומרת בה ואין המאמר גומר בה, א"כ מה הועיל בה מאמר, לאוסרה לאחין. כל' שיש ביבום גדר של עמידה במקום האח וכמ"ש בירו' סוטה שאם קינא לה האח ומת וכנסה אחיו ונסתרה הרי"ז שותה, וגדר זה מתקיים בביאה שהיא הגומרת בה לקנין אישות, ולשיטת רש"י בסנהדרין נ"ג. ד"ה איסור מצוה וד"ה ולא מתייבמת גם אם עשה דיבום דוחה לל"ת דח"ל מ"מ מצד הסברא אי"ז נתשב עדיין לעולה לייבום כי אסור לקיימן ובעינן לקרא דיבמתו דמ"מ עולות לחליצה, וכ"ה שיטת הראב"ן מס' יבמות ד"כ ד"ה כלל אמרו. ועל גדר זה כתיב ויבמה כמש"ש בירושלמי. אבל יש גדר נוסף של קיחה שהיא מורה על לקוחין חדשים ע"י האח, וגדר זה מתקיים גם ע"י מאמר העושה קיחה כל דהו, רק לענין לאוסרה על אחיו, וע"ז כתיבה ולקחה לו לאשה כמש"ש בירושלמי (ועיין בירושלמי כתובות פ"ד ה"ד לגבי מוציא ש"ר, לקחת, פרט לשומרת יבם וכו' אפילו כמשנה אחרונה שמצות חליצה קודמת למצות יבום, ויש לישב). וזוהי סברת רש"י ביבמות הנ"ל דגם אם חייבי לאוין אסורים ביבום מ"מ אינם מתמעטים מאם לא יחפוץ האיש ליבם דבעינן שיחא עולה ליבום, כי במקרא זה נאמר לשון לקיחה וגדר לקיחה ישנו גם בח"ל בדיעבד, כי מאחר דבעלמא יש בהן תפיסת קדושין הי"נ ביבם יש בהן קיחה כל דהו שריבתה תורה במאמר יבמין.

וגם אם נאמר דלמסקנת הגמ' לא ילפינן מיבמתו דיש עולין לחליצה ולא ליבום יש לבאר כן מצד הסברא, דכל שקידושין חופסין בה אע"פ שאינה מתייבמת משום שהיא בעשה ול"ת או בל"ת גרידא לתד מ"ד אי"ז מונע שיחול דין לקיחה כל דהו וכנ"ל.

והנה בטעם הדבר שיתכן שעיקר מצות יבום אינה יכולה להתקיים ורק גדר לקיחה יחול צ"ע. [ועיין בפיה"מ לר"מ נגעים פי"ד מי"ג.] ויש לבאר עפי"ד התוס' במנחות מ"ט: ד"ה תלמוד שדין עשה דוחה ל"ת אינו מועיל לענין פסול הכרוך בל"ת, וכלל זה י"ל גם כשעשה אינו מתקיים כשהוא בא לדחות עשה ול"ת, שאף זה הוא בגדר דחיה של העשה ול"ת לעשה כמש"נ מכמה גירסאות בר"מ הל' שחיטה פי"ג הי"ט, אסור ליטול אם על הבנים ואפילו לטהר בהן את המצורע שהיא מצוה, ואם לקח חייב לשלח, ואם לא שלח לוקה, שאין עשה דוחה ל"ת ועשה אלא עשה ול"ת דוחה עשה, [ועיין בשאג"א סי' ל"ג ובשו"ת דברי חיים מהדו"ק חאר"ח סי' ל"א], וא"כ י"ל דגדר הלקיחה שיש ביבמה אינו חלק מעצם קיום מצות יבום אלא הוא קנין אישות הכרוך במצות יבום, ולכן כשם שאין דחית ל"ת ע"י עשה מועילה להפקיע את הפסול הכרוך בה ה"ה שאין דחית העשה של יבום ע"י הל"ת ועשה של אלמנה מן הנשואין לכה"ג מפקיעה את קנין דלקיחה שכרוך במצות יבום. וביאור זה י"ל גם בחייבי לאוין גרידא למ"ד שאין עולין ליבום מקרא דיבמתו שיש לפרש שגם זה הוא מתורת דחיה, דעשה דיבום נדחה ע"י הלאו.

אולם למ"ד דאלמנה מן האירוסין אינה מתייבמת לכה"ג יש מקום לומר שאם הטעם הוא משום דאפשר לקיים שתיהן ע"י חליצה, כי חליצה במקום יבום מצוה, אזי אין כאן דחיה של עשה דיבום שהרי גם מעיקר הדין אין מצות יבום מוטלת עליו יותר ממצות חליצה, ולכן נפקע גם הקנין דלקיחה הכרוך במצות יבום מאחר שמצות יבום אינה חלה מעיקרה. והא דאי"ז בכלל כל שאינו עולה ליבום י"ל דס"ל דילפינן מיבמתו כדרב גידל א"ר וכשיטת הראשונים שהרכיב לח"ל הוא משום שתופסין בהן קידושין בעלמא. וא"כ דגם קנין דלקיחה נפקע צ"ע מה דנקט אין פוטרת צרתה והרי גם בה עצמה אין כל קנין. אבל אם נפרש דמ"ד זה מיירי רק כשיש לכה"ג אח כה"ד ואפשר לקיים שניהם ע"י האח א"כ לא מתבטלת מצות יבום מעיקרא שהרי זו המצוה המוטלת עליו תחילה אלא שהיא נדחית ע"י הל"ת משום שאינה חמורה כדי לדחות לל"ת מאחר שאפשר לקיים שתיהן ע"י אחיו, וא"כ יהיה רק דחיה אין נפקע קנין דלקיחה ממנו, ולכן נקט אין פוטרת צרתה דבדיעבד יש בה קנין דלקוחין.

אך י"ל דהך דאם בעלו קנו בפצוע דכא הוא תוספתא פ"א מיבמות ושם מבואר ופוטרת צרתן ומשמע אף שהצרות המה גיורות ומותרות לפצוע דכא ואפשר בהיתר ומ"מ אם בעלו קנו, ומוזה הקשו בגמ', ומש"ה לא משני [כך] בגמ', ודו"ק.

ושמא דוקא בדיעבד אבל לא לכתחילה. ועיין מהרש"א ושעה"מ. והי' אפשר לומר מ"ש מהרש"א דהיא גופא לכ"ע סגי בגט היינו אם ליכא אחין אחרים, אך מהרש"א כתב מטעם אחר. ועיין מ"ש בספרי לאו"ח סי' ו' אות י"א על דברי מהרש"א. ועי' בשו"ע סי' קע"ד ס"ק ד' שהקשה אהא דמקשה מואם בעלו קנו הא שם לא קתני צרתה ויש לומר דקאי על היבמה גופה. ובאמת במח"כ נעלם ממנו דבתוספתא איתא נפטרה צרתה ואכ"מ.

ולדינא אם כ"ג יוכרח לצאת ממקומו מפני הדחק ויש תקוה שבפ"ב יוכל להעמיד הדת על תלה ובמקומו יביא ראש ישיבה אחר וירביץ תורה ברבים יוכל לצאת, ובאם אין תקוה שיתקיימו פרטים האלה אל יצא ממקומו. וד' ינהלו בדרך אמת ויאריך ימי' ויתברך בסוף שנה טובה ובספרן של צדיקים לראשית השנה, וברצות ד' אשיב לו על שאר שאלות. והנני ידידו הדו"ש באהבה.

יצחק שמעלקיש האבדפ"ק

גם אנכי נקטינא בשיפולא גלימא דאבא מרי הוא אדוני זקני היקר כבודי ומרים ראשי הרב הגאון מאוה"ג שליט"א, ואדרוש בשלום מר גיהן רבא דעמי' גאון ישראל וקדושו הודו ותפארתו שליט"א. הנני נשען על מדת טובו וענותנותו דהדר"ג ולכן ארשה לי להקריב לפניו ע"י מעטפה למנה את מחברתי הקטנה "דבר בעתו" אשר הוצאתי כעת בישע עליון לאור, בשאלתי כי כ' יקבלו ברצון. נא להודיעני אם בא הספר נכון לידו, ומאד אשמח אם ישים כ"ג עין עיונו עליו לטובה, והי' אם ישרו דברי בעיניו יהי' לי לעונג ושעשועים.

ברגשי כבוד ויקר הנני מוקירו ומכבדו כרב ערכו ודו"ש ביראת הכבוד. אהרן לעווין בהגאון מהר"ג שליט"א אב"ד ראהאטין יצ"ו.